

Azaz az idegen nyelvi szókinccs elsajátításának alapvető kritériumai és aktuális problémái

– Tudnod kéne, már tanultuk... –

Bevezetés

Napjaink nyelvoktatásának egyik alapvető problémája, hogy a diákok hosszú távon nem emlékeznek az előzőleg már elsajátított és stabilnak tartott idegen nyelvi szavakra, kifejezésekre. A tanár általában szédolgozat íratásával, szóbeli feleltetéssel győződik meg arról, hogy a tanuló tényleg tudja-e a szót. Ennek ellenére a tudás egy idő után elhalványulhat, sőt el is tűnhet. Ezt bizonyítják azok a kutatások, melyek kimenetkor mérik a nyolcadik osztályos tanulók idegen nyelvi szókinccsét (Orosz, 2007). Eszerint a nyolcadikos tanulók 2300 (CEF A2) szavas idegen nyelvi szókinccsel rendelkeznek. Ugyanakkor, ha megnézzük az előző év mérési eredményeit, ez a növekedés a hetedik osztály 1955 (CEF A1) szavas szókinccséhez képest szerénynek mondható: 345/tanév. Különösen akkor tűnik ez kevésnek, ha megnézzük a tankönyv által felajánlott és a tanítási órán tanult szavak mennyiségét. Mind az alsó, mind a felső tagozatban használt idegen nyelvi tankönyvek akár több ezer új szót is tartalmazhatnak. Ezek után felmerül a kérdés: miért nem tud a diák többet, ha mi, tanárok megteszünk mindent és megtanítjuk a szavakat, a tankönyv pedig hatalmas mennyiségű megtanulandó szóanyaggal segíti(?) a szavak elsajátítását. Ideális esetben a diák is megtesz mindent, mert megtanulja a szavakat és a szédolgozat jó eredményei is ezt bizonyítják. Sajnos a dolog nem ilyen egyszerű. Néhány, a tanárok által is ismert tényező – a tanulók képessége, egyéni tanulási stratégiája, az osztálytermi hangulat, a téma, a tanulók életkora és érdeklődése és nyelvi szintje, mellett a következő szabályok (Schmitt, 1995), (Laufer, 1990) be, vagy be nem tartása – nagy mértékben befolyásolja még a szavak elsajátításának sikerességét.

1) Az idegen nyelvi szótanítás alapvető kritériumai

1. Minél változatosabb formákban és új szituációkban köszön vissza (mind a **gyakorlás**, mind az **ismétlés** során) az új szó, annál nagyobb az esély, hogy emlékezni fogunk rá.
2. A szavakat **újra és újra, hatékonyan kell használni, ismételni** ahhoz, hogy azok maradandóan megmaradjanak emlékezetünkben.
3. Akkor emlékszünk leginkább az idegen nyelvi új szóra, ha hasonlít az anyanyelvből (L1) már ismert szóra (cognates).
4. Könnyebb megjegyezni a szót, ha a kiejtés könnyű.
5. Segíthet a szó megjegyzésében, ha azt el tudjuk képzelni (mnemotechnikák alkalmazása).
6. Akkor emlékezünk leginkább az új szóra, ha az kötődik a már ismert szavakhoz (tehát valamilyen kapcsolat jön létre agyunkban a régi és az új ismeretanyag között).
7. Könnyebb a szavak tanulása, ha azok rendszerben vannak, bizonyos szempontok szerinti csoportosításban.

8. A kiejtésben, vagy formailag hasonló szavak egyszerre tanítása kerülendő, mert zavart okozhatnak a nyelvtanuló fejében (pl. right. write, effect – affect)
9. Szópárok tanítása segíthet nagymennyiségű szó rövid idő alatt történő elsajátításában.
10. Minél mélyebb szellemi tevékenység során történik a szó elsajátítása, annál nagyobb az esély, hogy a nyelvet tanuló később elő tudja hívni és vissza tud rá emlékezni (nem csak a szó jelentését közöljük, de még azon az órán használjuk is, pl. játékok, kommunikatív, interaktív feladatok stb. formájában).

A következőkben az első két pont kiemelt területeivel, a gyakorlás, ismétlés és hatékony újra hasznosítás kérdéseivel foglalkozom.

2) A szakaszos és halmozott szóismétlés alapelve

Az előbb említett felsorolásban több helyen is utaltam a gyakorlásra, ismétlésre, a szavak újra és újra történő használatának fontosságára. Ezek nem új dolgok, minden tanár tanulta, alkalmazza. Az azonban nem mindegy, hogyan történik az ismétlés, gyakorlás. Pimsleur (1967) mutatott rá először, hogy lényeges különbség van ismétlés és ismétlés között. Az egyik ismétléstípust *massed repetition*-nak, azaz *halmozott*, a másikat *spaced repetition*-nak *szakaszos* ismétlésnek nevezte el. A két ismétléstípus közötti különbség lényeges, alkalmazásuk más-más eredménnyel járhat.

Szakaszos ismétlés (*spaced repetition*)

- Hosszabb időintervallumon keresztül az ismétlés rövidebb-hosszabb szakaszokban visszavisszatér. Az új szó esetenként történő ismétlése, visszatérése nem tart hosszú ideig. Lehet, hogy az első alkalommal ez csak három perc, majd néhány óra, nap, vagy hét, hónap múlva újabb három perc. Ebben az esetben lehet, hogy a szó tanításával és gyakorlásával töltött összes időtartam 15-20 perc, de ez több héten keresztül történik.
- Az első ismétlésnek a tanítást követő legrövidebb időn belül meg kell történnie, amikor a tanuló még emlékszik az előzőleg megtanított szóra. Pimsleur (1967) szerint ezért az első ismétlés a tanítást követő harmadik perc, mivel ekkor még 60% esély van arra, hogy a szó nem töröltött a nyelvtanuló rövid távú memóriájából

Előnye:

A hosszú távú tudás kialakulása úgy történik, hogy agyunkban fizikai, kémiai folyamatok zajlanak le, melyek lehetővé teszik az ismeretek tárolását, későbbi felidézését. A szakaszos ismétlés lehetővé teszi, hogy létrejőjenek agyunkban ezek a változások és a megszerzett információ, esetünkben az új szavak hosszú távú memóriánkban tárolódjanak ahonnan bármikor felidézhetőek.

1. ábra A szakaszos ismétléstípus ismertető jegyei (Nation, 2005)

Halmozott ismétlés (*massed repetition*)

- egy-egy szó megtanítására, gyakorlására egy alkalommal hosszabb időt, 15-20 percet szánnunk. A szavak ismétlése, legfeljebb ez-egy alkalommal, vagy soha nem történik.

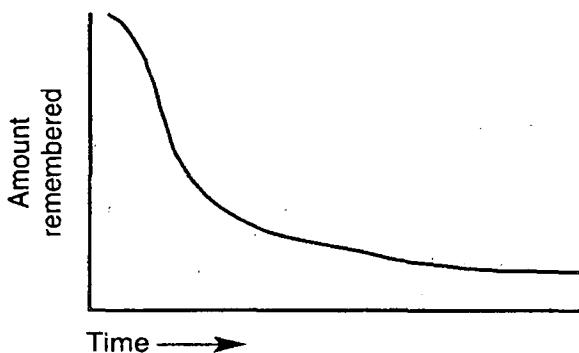
Hátránya:

- A halmozott ismétléstípus során nincs elég idő arra, hogy agyunkban létrejőjenek ezek a változások, tehát a megszerzett új ismeretanyag további ismétlések híján rövid távú memóriánkból törlődik.

2. ábra: A halmozott ismétléstípus ismertetőjegyei (Nation, 2005)

3) Hogyan felejtünk?

Az alábbi grafikon (3. ábra) szemléletesen mutatja a felejtés folyamatát, azaz az idő múlásával (time) hogyan törlődnek rövid távú memóriánkból az idegen nyelvi szavak, ha nincs többszörösen visszatérő megerősítés. Láthatjuk, hogy az idegen szóval történő első találkozás után néhány perccel már alig emlékezünk, a felejtés folyamata rövid időn belül felgyorsul, míg ismétlés nélkül a szó végleg törlődik memóriánkból. A szavakat tehát úgy kellene tanítani, hogy tanulóink (jobban) emlékezzenek, és úgy menjenek haza az iskolából, hogy az ott tanultakat már csak *fel kelljen eleveníteniük* és ne kelljen mindent újból kezdeniük a szótárba kiírt szavak magolásával. Ha az iskolában ugyanis nem volt elég alkalom az ismétlésre, gyakorlásra, a diáknak újra kell kezdenie a tanulást otthon. Ebben az esetben a tanár nem tesz egyebet, mint kijelöli az otthon megtanulandókat, de a szótanulás sikeressége teljes egészében a tanuló felelőssége lesz. A nyelvtanár feladata ennél sokkal több kell, hogy legyen. Ha segíteni szeretnénk tanulóinknak, akkor a szavak hosszú távú memóriába történő transzferálása már az iskolában kezdődjön és a tanulóknak otthon csak fel kellene idézni a megtanulandókat.

3. ábra: A felejtés tipikus görbéje (Schmitt, 2000)

Az idegennyelv tanára tehát nem hivatkozhat egy-egy szó számonkérésénél arra, ha a diák nem tud, hogy már tanulták az adott szót. Elsajátításuk ugyanis a szakaszos ismétlés, gyakorlás nélkül sikertelen. Természetesen a diák tanulja meg, rögzítse otthon a szavakat, készüljön becsületesen a dolgozatírásra, mert az otthoni készülés is része az ismétlési, rögzítési folyamatnak, de ha a szódolgozat megírása után nem térnek vissza a régi szavak, azok sajnos egy idő után elhalványulnak és kiesnek emlékezetünkől. Azért érezheti magát sok diák sikertelen nyelvtanulónak, mert ha – saját értékítélete szerint – meg is tett mindent, de a szakaszos ismétlések hiányában elfelejti a szavakat. Ugyanezért érezheti magát a nyelvtanár is sikertelennek, mert a megtanított és számonkért szavakra a diákok tanév végén már nem emlékeznek, s ez a fentebb említett okokra vezethető vissza.

A *szakaszos ismétlés* szabályainak ismertetésénél nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy az egyszer már megtanult és az ismétlés folyamatában lévő idegen szó nem annyira új, mint egy teljesen új szó, és minden egyes ismétlésnél kevésbé új. Ez azt jelenti, hogy a tanulóra már nem a teljesen új szóval történő első találkozás „élménye” vár, a felelevenítés egyre gyorsabban történik.

Sajnos a tanárok kezét a szakaszos ismétlések megszervezésében nagyon sok minden köti, legelsősorban a tananyag és az idő. Mindenki szeretné elvégezni a maga és tanítványai elé kitűzött feladatokat, elolvasni az olvasmányt, megtanítani a nyelvtani szabályokat és gyakorol-

atni, meghallgatni a hanganyagokat, kiírni a szavakat stb. Mindezekre negyvenöt perc áll rendelkezésünkre.

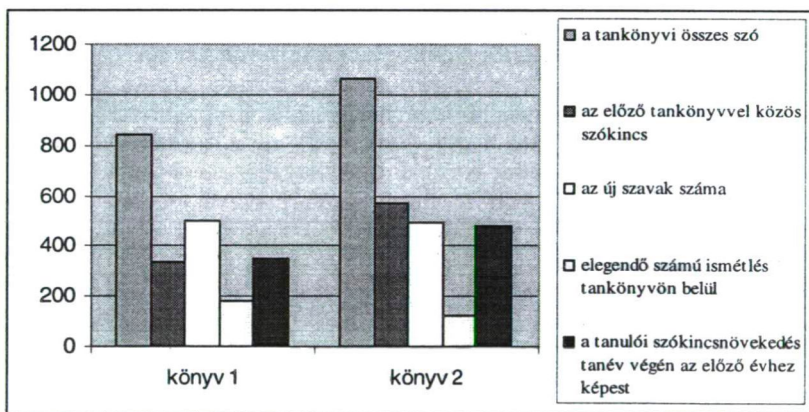
4) Óralátogatási tapasztalatok összegzése

Óralátogatások során szerzett tapasztalatok bizonyítják, hogy igen kevés tanár fektet megfelelő hangsúlyt a szavak tanítására és az azt követő ismétlésekre. Ha ismételtetik is a szavakat, azt leggyakrabban a magyarról angolra fordítás technikájával és kontextusmentesen teszik, pedig a szavak előfordulásának változatos szöveggörnyezete csak segítené az emlékezés folyamatát. A *halmazott és szakaszos ismétlések* közül a halmazott ismétlést részesítik előnyben, bár az ilyen jellegű ismétlések időtartama sem éri el a 15 percet. Sokszor fordul elő már a tanítást követő órákon a szavak számonkérése, szódogozat íratása, pedig ekkor az új szó még mindig csak a rövidtávú memóriában található. Ha a diák meg is tanulta a szót (az otthoni magolás is a halmazott ismétlések kategóriájába tartozik, hiszen huzamosan tölt hosszabb időt a szóval), megírta a dolgozatot és többé nem foglalkozik a tanultakkal, akarva-akaratlan megindul a felejtés. Ez azt jelenti, hogy a tanulás folyamata még a valódi tanulás elindulása, a szó rögzülése előtt véget ér. Azaz, a nem megfelelő tanítási technikák sajnos magukban hordozzák a diákok lehetséges sikertelenségét.

5) Idegen nyelvkönyvek szókinccselemzése

5.a Könyv 1

A következőkben egy Magyarországon széles körben elterjedt alsó tagozatban használt angol nyelvkönyv szókinccsanyagának elemzését szeretném bemutatni a következő kategóriák szem előtt tartásával: 1) a tankönyv által használt összes szókinccs 2) az előző tankönyvvel közös szókinccs - az eddig tanultak automatikus ismétlése a tananyagba építve 3) az új szavak száma 4) elegendő számú ismétlés tankönyvön belül 5) a tanulói szókinccsnövekedés tanév végén az előző évhez képest.

4. ábra: Idegennyelvű tankönyvek szóanyagának elemzése 1. számú tankönyvcsalád (Orosz, 2007)

A fenti ábrán egy angol tankönyvcsalád két egymásra épülő (2.3.) kötetének összehasonlítása történik, pontosabban a harmadik könyvnek a másodikhoz viszonyított szókinccs változásait elemzem. Az eredményeket egy általános iskolai szókinccsmérés eredményeivel hasonlítom össze (Orosz, 2007). (A könnyebb összehasonlítás céljából a 2. kötet a *könyv 1* és a 3. kötet a

könyv 2 nevet viseli. Az első könyv teljes szóanyagá 845 szó. Ebből az előző könyvvel azonos szókincs 335 szó, tehát a valódi új szavak száma mindössze 510. Ez persze nem jelenti azt, hogy a régebbi könyv szóanyagát a diákok teljes mértékben elsajátították. Ezzel a tankönyvírók is tisztában vannak és alkalmat teremtenek az ismétlésre a régebbi szavak újbóli szerepeltetésével. Az 510 új szó közül csak 183 szót ismételtet elegendő számban a tankönyv. Az elegendő számú ismétlések számát jelen esetben ötnék vettem; ugyanis jelenleg sincs még teljes mértékben eldöntve, hogy hány alkalom szükséges az eredményes szóelsajátításhoz. Meara (in Nation, 2001) szerint ez a szám öt, mások szerint több. Meara kutatásai alapján az öt alkalomot vettem én is elfogadható minimális ismétlésszámnak. Ez nem azt jelenti, hogy bizonyos esetekben nem lenne több alkalomra szükség. Azt látjuk, hogy a *könyv 1* esetében ez az ismétlésszám 3-14 szó esetében nem megfelelő, azaz mindössze 196 esetben éri el a minimális, (azaz az 5) ismétlésszámot. Ehhez képest a tanulók tanév végi szókincsnövekedése az előző tanévhez képest 348 szó. Ha a szókincs növekedését a tankönyv által felajánlott új szókincs nem is annyira segítette, de a régi szavak újbóli felbukkanása, a tanár munkája, beleértve a helyesen alkalmazott ismétléseket is eredményt hoztak.

5.b Könyv 2

A második könyv összesen 1067 szókincs anyaggal dolgozik. Ez az előző tankönyv anyagánál 222-vel több. Az új szókincs 494 szó, a régi szavak újbóli előfordulása 573. Az új szavak elvárásoknak megfelelő ismétlése 640. A tanulói átlagszókincs 696 szó, ami az előző évhez képest 481 szavas növekedést mutat, ez órákra lebontva kb. óránkénti 6 szó elsajátítását jelenti, ami jónak mondható. Természetesen a szókincs növekedéséhez nem csak az új szavak tanulása járul hozzá, hanem az előző évben nem, vagy kevésbé elsajátított szavak újratulása is, illetve a tanárok szakmai felkészültsége és a szóismétlések megfelelő, változatos formában történő előfordulása, valamint a szótanítás elveinek tudatos alkalmazása.

5.b A kevesebb néha több

Sajnos ellenpéldák is előfordulnak. Egy másik, szintén Magyarországon használatban lévő tankönyvcsalád adatai már más képet mutatnak. Vannak könyvek, melyek hatalmas szókinccsel dolgoznak, de az ismétlések száma 10% alatt van, ráadásul a tankönyvírók által alkalmazott ismétlés a halmozott típust részesíti előnyben. A tankönyv vizsgálata során ezt úgy állapíthatjuk meg, hogy megvizsgáljuk azt a leckét ahol a szó újként fordul elő. Ha ugyanaz a szó ugyanabban a leckében az új szó környékén fordul elő, akkor az inkább a halmozott ismétlési típus jelenlétét bizonyítja. Igaz, akkor sincs lehetőség, hogy egy-egy szóval 15 percet foglalkozunk folyamatosan. Ebben az esetben kevesebb új szó szerepeltetésével a könyvben, de annak alaposabb tanításával többet érhetünk el, mint azzal, ha csak végigszaladunk a tananyagon, de a hatékony ismétlések kimaradnak.

Összefoglalás

A szókincs tanításával kapcsolatos problémák a szókincskutatás fejlődésével kerültek előtérbe és a nyelvtanítás módszertanában is helyet kell kapniuk. A gyakorló nyelvtanároknak sokat segítené, ha ismernék a *szakaszos és halmozott ismétléstípusokat*, a kettő közti különbségeket és a felejtés mechanizmusát. Ezáltal tudatosan és fokozottan segíthetnék diákjaik előmenetelét és a nyelvtanulásban több sikerhez juttathatnák őket. Ugyanakkor tanárként maguk is sikeresebbé válnának.

Fontos lenne tudni, hogy a *szakaszos ismétlés* folyamata a szódolgozat és szóbeli számonkérés után sem érhet véget: Ha igen, akkor a szódolgozattal csak azt mértük, hogy a diák mennyire volt szorgalmas, hogyan sikerült egyik napról a másikra elsajátítania a feladott szó-

anyagot. Azt viszont nem mértük, hogy milyen jól tudja a szót, mivel a szavak a tanulás utáni egy-két napon még nem kerülhettek be a hosszú távú memóriájukba. Ismétlés híján onnan hamarosan törlődnek.

A tankönyvíróknak is meg kellene ismerkedniük a fentebb említettekkel és alkalmat teremteni a szakaszos ismétlésre megfelelő feladattípusoknak a tankönyvben történő alkalmazásával. Arra is ügyelniük kellene és tematikus anyagaikat úgy összeállítani, hogy az ismétlések száma aktív szövegkörnyezetben minimálisan elérje az öt, vagy ennél több alkalmat. A szavak lehetőleg *szakaszosan* ismétlődjenek ezáltal is segítve a tanárok és diákok munkáját a közös siker érdekében.

IRODALOM

- Baddley, A. (1990) *Human Memory*, London: Lawrence Erlbaum Associates
- Cobb, T. (2007) <http://www.lextutor.ca>
- Heatley, A., Nation, I.S.P. and Coxhead, A. 2002. RANGE and FREQUENCY programs. http://www.vuw.ac.nz/lals/staff/Paul_Nation
- Meara, P., & Milton, J. (2003). *X_Lex The Swansea Levels Test*. Newbury: Express Publishing.
- Nation, I.S.P. (2005) *Learning Vocabulary in Another Language*. Cambridge: Cambridge University Press
- Orosz, A. (2007) *Angol nyelvi szókinccsmérés az általános iskolában*. Csengőszó XV. évfolyam, 4. Szeged: Mozaik Kiadó
- Orosz, A. (2007) Coursebooks' Contribution to Young Learners' English Vocabulary Size Growth. (EARLI 12th Biennial Conference for Research on Learning and Instruction – conference presentation)
- Pimsleur, (Feb., 1967) *A Memory Schedule*: The Modern Language Journal 1976, Vol.51, No.2.
- Schmitt, N. (2000) *Vocabulary in Language Teaching*. Cambridge: Cambridge University Press
- Schmitt, N. and Schmitt, D. *Vocabulary notebooks: theoretical underpinnings and practical suggestions*. ELT Journal Volume 49/2 April 1995 © Oxford University Press